

28.09.2026

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA REFLEKSIV KOMPETENSIYALARNI DIAGNOSTIKA QILISH MEZONLARI VA INDIKATORLARI

Xomidova Dilorom Abduraxmonovna

University of Business and Science

Maktabgacha-boshlang‘ich ta’lim va sport faoliyati kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: dxomidova74@gmail.com Tel.: +998 91 369 21 96

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255620>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda refleksiv kompetensiyalarni aniqlash va baholash va tahlil qilish bo‘yicha ma’lumotlar berilgan. Maktab ta’limiga tayyorgarlik jarayonida bolaning faqat bilim, ko‘nikma va malakalarini emas, balki o‘z faoliyatini anglash, faoliyat natijasini baholash, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlash, xatolarini tuzatish hamda keyingi faoliyatini rejalashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi. Maqolada refleksiv kompetensiya bolaning o‘z faoliyati, uning jarayoni va natijasini anglash, baholash, yuzaga kelgan qiyinchilik yoki xatolar sabablarini aniqlash hamda olingan xulosalar asosida keyingi faoliyatini o‘zgartira olish qobiliyati sifatida talqin qilingan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni refleksiv kompetensiyalarini aniqlash uchun yosh xususiyatlariga mos o‘yin va amaliy faoliyatga integratsiyalangan topshiriqlardan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, refleksiya, refleksiv kompetensiya, metakognitsiya, o‘zini boshqarish, refleksiv dialog, diagnostika, maktabga tayyorgarlik, pedagogik baholash.

Аннотация. В статье представлены сведения о выявлении, оценке и анализе рефлексивных компетенций у детей дошкольного возраста. Подготовка к школьному обучению предполагает развитие не только знаний и умений ребенка, но и его способности осмысливать собственную деятельность, оценивать результаты, выявлять трудности, исправлять ошибки и планировать дальнейшие действия. В статье рефлексивная компетенция определяется как способность ребенка понимать и оценивать свою деятельность (включая процесс и результаты), выявлять причины трудностей или ошибок и корректировать последующие действия на основе сделанных выводов. Для оценки рефлексивных компетенций дошкольников использовались задания, интегрированные в соответствующие возрасту игры и практическую деятельность.

Ключевые слова: дошкольное образование, рефлексия, рефлексивная компетенция, метакогнитивные процессы, саморегуляция, рефлексивный диалог, диагностика, готовность к школе, педагогическая оценка.

Abstract. The article presents information on the identification, assessment, and analysis of reflective competencies in preschool children. Preparing for school involves developing not only the child’s knowledge and skills but also their ability to reflect on their own activities, evaluate the results, identify difficulties, correct mistakes, and plan further actions. In the article, reflective competence is defined as a child’s ability to understand and evaluate their own activities (including the process and results), identify the causes of difficulties or mistakes, and adjust subsequent actions based on the conclusions drawn. To assess the reflective competencies of preschoolers, tasks integrated into age-appropriate games and practical activities were used.

Keywords: preschool education, reflection, reflexive competence, metacognitive processes, self-regulation, reflective dialogue, diagnostics, school readiness, pedagogical assessment.

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash maktabgacha ta’limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida bolani maktab ta’limiga tayyorlash faqat bolaning harf va raqamlarni bilishi yoki ma’lum hajmdagi bilimlarni egallashi bilan cheklanmaydi. Bolaning o’z faoliyatini boshqarishi, o’z harakatlarini tushunishi, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni anglay olishi, xatolarini aniqlashi, o’z faoliyati natijasini baholashi va zarur hollarda faoliyat strategiyasini o’zgartira olishi ham maktabga muvaffaqiyatli moslashishning muhim omillaridan biridir. Mana shu jarayonlarda refleksiv kompetensiyalar alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Refleksiv kompetensiya bolaning o’z harakatlariga, faoliyatlariga ma’lum darajada “tashqaridan qaray olishi”, bajargan ishini anglash va baholashi, qiyinchiliklarning sabablarini tushunishga urinishi hamda keyingi faoliyatida tegishli o’zgarishlarni amalga oshirishini nazarda tutadi.

“Refleksiya” tushunchasi bolaning o’z faoliyati, fikrlashi, hissiy holati va faoliyat natijalarini anglash jarayonini ifodalaydi. Maktabgacha yoshda refleksiya abstrakt va murakkab nazariy tahlil shaklida emas, balki konkret faoliyat, o’yin, muloqot va amaliy topshiriqlar bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Refleksiv kompetensiya — bolaning o’z faoliyati, uning jarayoni va natijasini anglash, baholash, yuzaga kelgan qiyinchilik yoki xatolar sabablarini aniqlash hamda olingan xulosalar asosida keyingi faoliyatini o’zgartira olishga tayyorligi va qobiliyatidir.

Mazkur ta’rifda refleksiya faqat bolaning “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” javob berishi bilan belgilanmaydi. Muhim jihat shundaki, bola o’z faoliyati haqida fikr yuritadi va ushbu fikrlash natijasidan keyingi harakatida foydalanadi.

Shu sababli refleksiv kompetensiyaning quyidagi zanjir orqali rivojlanganligini aniqlash mumkin: faoliyat → anglash → baholash → xulosa → strategiyani o’zgartirish → qayta faoliyat.

Asosiy qism. Maktabgacha yoshdagi bolalarda metakognitiv va o’zini boshqarish jarayonlari xalqaro tadqiqotlarda ham ko‘rsatilgan. Tadqiqotlarda bolaning faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladigan metakognitiv jarayonlar bilan keyingi refleksiv rivojlanish namoyon bo‘ladigan jarayonlar bir-biridan farq qilishi mumkinligi aytiladi. Shu sababli bolaning faoliyatini bevosita kuzatish va undan keyingi refleksiv suhbatni birgalikda qo‘llash uning refleksiv imkoniyatlarini kengroq ochib berishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda o’zini boshqarish va metakognitiv jarayonlarni baholashda dinamik yondashuvlar bolaning faqat yakuniy natijasini emas, balki faoliyatdan oldingi rejalashtirish, faoliyat jarayoni, o’zini baholash va qayta faoliyatdagi o’zgarishlarni ham hisobga olish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalarda refleksiv kompetensiyalarni diagnostika qilishning ilmiy asoslangan mezon va indikatorlarini ishlab chiqish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Bolalarda refleksiv kompetensiyalarni diagnostika qilish uchun anglash, baholash, korreksiya va transfer mezonlari taklif etiladi.

Mezonlar	Mazmuni	Indikatorlar
Anglash	Bola o’z faoliyati va harakatlarini tushunadi	Harakatini izohlash, qiyinchilikni aniqlash

28.09.2026

Mezonlar	Mazmuni	Indikatorlar
Baholash	Bola o‘z faoliyati natijasini baholaydi	Muvaffaqiyat/xatoni aniqlash, natijani maqsad bilan taqqoslash
Korreksiya	Bola aniqlangan xato yoki qiyinchilik asosida faoliyatini o‘zgartiradi	Xatoni tuzatish, boshqa strategiyani tanlash
Transfer	Bola refleksiv xulosasini keyingi faoliyatga ko‘chira oladi	Yangi vaziyatda oldingi xulosadan foydalanish

Pedagogik jarayonni to‘g‘ri loyihalashtirish orqali bolalardagi kompetensiyalarni indikatorlar asosida tekshirish ta’lim sifatini kafolatlaydi

Transfer mezonida, agar bola minora qurmoqchi bo‘lsa, qurilgan minoraning nima sababdan yiqilganini “poydevori tor bo‘lgan” deb tushuntirsa, bu refleksiv anglashni ko‘rsatadi. Agar bola ikkinchi marta minora qurishda poydevorni kengroq qilsa, refleksiv xulosa amaliy harakatga ko‘chgan bo‘ladi. Bola keyingi safar boshqacharoq qurishga harakat qiladi.

Oila muhitida bolaning ijtimoiy muloqotga kirishishi va ota-onasi tomonidan uning fikrlari tinglanishi undagi dastlabki refleksiv kompetensiyalar indikatorlari hisoblanadi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning refleksiv kompetensiyalarini baholashda ularning nafaqat o‘z faoliyati, balki tengdoshlarining ham harakatlariga munosabat bildirish darajasi muhim indikator hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyatga asoslangan, refleksiv dialog va qayta faoliyatni birlashtiruvchi diagnostik model ishlab chiqildi. Mazkur yondashuv refleksiyani bolaning faqat og‘zaki javoblari orqali emas, balki refleksiv xulosaning keyingi faoliyatda namoyon bo‘lishi orqali ham aniqlash imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni diagnostika qilishda faqat og‘zaki savol-javobdan foydalanish yetarli bo‘lmazligi mumkin. Chunki bolaning real faoliyatidagi refleksiv xatti-harakati uning verbal javobidan farq qilishi mumkin. Shu sababli quyidagi diagnostik model taklif qilinadi:

- Dastlabki faoliyat
- Pedagogik kuzatuv
- Refleksiv dialog
- O‘zini baholash
- Qayta faoliyat
- Natijalarni taqqoslash

Bunday diagnostika bolaning refleksiyasini faoliyat davomida rivojlanadigan jarayon sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni refleksiv kompetensiyalarini aniqlash uchun yosh xususiyatlariga mos o‘yin va amaliy faoliyatga integratsiyalangan topshiriqlardan foydalanish mumkin:

“Men qanday bajardim?”

Maqsad: bolaning o‘z faoliyat jarayonini anglashini aniqlash.

Savollar:

28.09.2026

- a) Nima qilding?
- b) Ishni nimadan boshlading?
- c) Qanday bajarding?

“Xatoni top”

Maqsad: bolaning xatosini mustaqil aniqlash qobiliyatini o‘rganish.

Savollar:

- a) Qayerida xato bo‘ldi?
- b) Buni qanday bilding?
- c) Nima noto‘g‘ri bo‘ldi?

“Nima uchun?”

Maqsad: bolaning sababiy bog‘lanishlarni anglashini aniqlash.

Savollar:

- a) Nima uchun bunday bo‘ldi?
- b) Nima sababdan xato qilding?
- c) Nima sababdan bu safar yaxshi chiqdi?

“Kayfiyatim qanday?”

Maqsad: emotsional refleksiyaning aniqlash.

Savollar:

- a) Ishni bajarayotganda o‘zingni qanday his qilding?
- b) Qaysi joyi seni xursand qildi?
- c) Qaysi joyi qiyin bo‘ldi?

“Boshqacha qilib ko‘r”

Maqsad: strategiyani o‘zgartirish qobiliyatini aniqlash.

Bolaga topshiriqni boshqa usulda bajarish imkoniyati beriladi.

“Keyingi safar...”

Maqsad: refleksiv rejalashtirishni aniqlash.

Savol:

“Agar yana bir marta bajarsang, nimani boshqacha qilarding?”

“Yana bir bor sinab ko‘r”

Maqsad: refleksiv xulosaning keyingi faoliyatga ko‘chishini aniqlash.

Bola topshiriqni qayta bajaradi va uning birinchi hamda ikkinchi urinishlari taqqoslanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ko‘proq tasviriy faoliyatga qiziqishlarini hisobga olib, rasm chizish bo‘yicha quyidagi topshiriqlarni berish mumkin:

1. "Sehrli mo‘jizakor cho‘tka" (Faoliyat boshida — rejalashtirish refleksiya)

Maqsad: Bolaning chizishdan oldin o‘z maqsadini, ketma-ketlikni va kerakli jihozlarni mustaqil belgilay olishini aniqlash.

Topshiriq: Bolaga oq qog‘oz va turli chizish asboblari (qalam, flomaster, bo‘yoq) ko‘rsatiladi va “Bugun sehrli cho‘tkamiz bilan ajoyib rasm chizamiz” deyiladi. Bola rasm chizishni boshlashidan oldin quyidagi savollar beriladi.

Savollar:

- a) Hozir nima rasmini chizmoqchisan?
- b) Uni qog‘ozning qaysi joyiga (o‘rtasigami, tepasigami) joylashtirasan?
- c) Ishni birinchi bo‘lib nimani chizishdan boshlaysan? keyin-chi?

28.09.2026

d) Senga qaysi ranglar ko‘proq kerak bo‘ladi?

2. "Rassomning yordamchisi" (Ketma-ketlik va tuzatish refleksiya)

Maqsad: Bolaning chizish jarayonida o‘z harakatlarini kuzatib borishi va qiyinchiliklarni anglashini tekshirish.

Topshiriq: Bola rasm chizish jarayonining yarmiga kelganda, tarbiyachi uning yoniga kelib, jarayon bilan qiziqadi.

Savollar:

a) Hozir rasmingning qaysi qismini chizyapsan?

b) Senga bu rasmni chizish oson bo‘lyaptimi yoki biror joyida qiynalyapsanmi?

c) Agar rasming o‘xshamay qolsa, uni qanday qilib chiroyli qilib to‘g‘rilash mumkin deb o‘ylaysan? (Masalan, o‘chirgich bilanmi yoki boshqa rang berib ketiladimi?)

3. "Mening shaxsiy ko‘rgazmam" (Yakuniy va hissiy refleksiya)

Maqsad: Bolaning tayyor bo‘lgan ish natijasini tahlil qilishi, yutuq va kamchiliklarini o‘zi baholay olishini aniqlash.

Topshiriq: Rasm tayyor bo‘lgach, u maxsus "Ko‘rgazma taxtasi"ga ilinadi. Bola o‘z ijodiy ishiga qarab, unga baho beradi.

Savollar:

a) Rasming o‘zingga yoqdimi? Seningcha, hammasi sen o‘ylagandek chiqdimi?

b) Rasmdagi eng chiroyli va eng yaxshi chiqqan joyi qaysi? Nima uchun?

c) Agar shu rasmni qaytadan chizadigan bo‘lsang, unga yana nimalarni qo‘shgan yoki nimani o‘zgartirgan bo‘larding?

Bola ushbu savollarga javob berayotganda tarbiyachi quyidagi 3 ta daraja bo‘yicha reflektiv kompetensiyasini baholaydi:

- Yuqori daraja: Bola nima chizishini aniq biladi, ketma-ketlikni aytib bera oladi, xatolarini tan oladi va ularni qanday tuzatishni o‘zi taklif qiladi.

- O‘rta daraja: Savollarga faqat yo‘naltiruvchi yordam orqali javob beradi, rasmdagi kamchiliklarni ko‘radi, lekin uni qanday to‘g‘rilashni bilmaydi.

- Quyi daraja: O‘z harakatlarini tushuntirib bera olmaydi ("Shunchaki chizdim" deydi), rasmdagi elementlarni rejalashtirmaydi va o‘z ishiga baho bera olmaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda reflektiv kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish ularning o‘z faoliyati, xatti-harakatlari, his-tuyg‘ulari hamda atrofdagilar bilan munosabatlarini anglash va baholash qobiliyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur kompetensiyalarni diagnostika qilishda bolaning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish, diagnostik jarayonni tabiiy va o‘yin faoliyati bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda reflektiv kompetensiyalarni diagnostika qilishning asosiy mezonlari sifatida o‘z faoliyatini anglash, o‘z xatti-harakatlarini baholash, hissiy holatini tushunish va ifodalash, o‘z xatti-harakatlarining natijalarini oldindan anglash, xatolarini aniqlash va ularni tuzatishga intilish, shuningdek, tengdoshlari va kattalarning fikrini hisobga olish kabi ko‘rsatkichlarni belgilash mumkin. Mazkur mezonlar asosida reflektiv kompetensiyaning shakllanganlik darajasini aniqlash uchun yuqoridagi jadvalda ko‘rsatilgan indikatorlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

28.09.2026

1. Dilorom Xomidova. Maktabgacha ta’limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish: o‘quv qo‘llanma / Namangan: “Usmon Nosir media” nashriyoti, 2023.
2. Shirinova I.M. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda refleksivlik elementlarini shakllantirish*: Ped. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2019. – B. 21.
3. Xomidova D.A. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari ta’lim va tarbiya jarayonlarida bolalarning refleksiv faoliyatini rivojlantirish // *Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali*. – Toshkent, 2025. – № 3(4). – B. 12-16.
4. Xomidova X.D. Maktabgacha yoshdagi bolalarning refleksiv qobiliyatlarini rivojlanishda oilaning ijtimoiy faoliyati // *Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali*. – Toshkent, 2025. – № 4(3). – B. 1284.
5. Kravsova E.E. Психология дошкольного возраста: субъектность и рефлексия. – Москва: Логос, 2022 г. (Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy refleksiyasi va intellektual refleksiyasini o‘rganish bo‘yicha yangi diagnostik testlar kiritilgan darslik).
6. Урунтаева Г.А. Диагностика психологических особенностей ребенка-дошкольника: Практикум. – Москва: Академия, 2021. – 224 с. (Refleksiv munosabat va o‘z-o‘zini baholashni o‘lchash usullari).